ULUSLARARASI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANISTIC SCIENCES
e-ISSN: 2619-9300

İslam Hukukunda Uluslararası Anlaşmaların Hukuki Bağlayıcılığı ve Modern Uluslararası Hukuk ile Karşılaştırılması

Legal Binding Nature of International Agreements in Islamic Law and Comparison with Modern International Law

Ahmet KAVUT[1], **Tevhit AYENGİN**[2]

Makale Bilgisi/*Article Information*

Geliş/ *Received:* 14.01.2025
Kabul/ *Accepted:* 26.03.2025
Yayın/ *Published:* 15.07.2025

Araştırma makalesi/*Researcharticle*

DOI: 10.47155/mamusbbd.1619480

Kaynakça Bilgisi/ *Citation Information*

Kavut , A., & Ayengin , T. (2025). İslam hukukunda uluslararası anlaşmaların hukuki bağlayıcılığı ve modern uluslararası hukuk ile karşılaştırılması. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 8*(1), 17-36. https://doi.org/10.47155/mamusbbd.1619480

Kavut , A., & Ayengin, T. (2025). Legal binding nature of ınternational agreements in ıslamic law and comparison with modern ınternational law. *Maarif Mektepleri International Journal of Social and Humanistic Sciences, 8*(1), 17-36. https://doi.org/10.47155/mamusbbd.1619480

Öz

Kur'ân-ı Kerîm, insan ilişkilerinde adalet, barış ve ahde vefa ilkelerini esas alarak uluslararası düzlemde uygulanabilir normatif çerçeveler sunmaktadır. Hucûrât Sûresi farklı milletlerin yaratılışını insanlık için bir tanışma ve toplumsal dayanışma vesilesi olarak zikretmekte olup bu ilke dolaylı olarak uluslararası ilişkilerde barış ve karşılıklı anlayışın teşvik edilmesine teorik bir temel sağlamaktadır. Enfâl Sûresi, muhatabın barışa meyletmesi hâlinde barışa yönelmeyi emrederken, Tevbe Sûresi antlaşmalara sadakatin temel bir ilke olduğunu ancak sözleşmenin ihlali durumunda mütekabiliyet prensibinin devreye gireceğini ortaya koymaktadır. Klasik İslam hukuku, uluslararası ilişkileri zimmet, eman, muvâdea ve maslahat ilkeleri çerçevesinde sistematize etmiş; bu bağlamda mezhepler farklı metodolojik yaklaşımlar sergilemiştir. Hanefî mezhebi, Hudeybiye Antlaşması gibi anlaşmaları dayanak göstererek barış antlaşmalarının süresiz olabileceğini savunmuştur. Buna karşılık, Şafiî ve Hanbelî mezhepleri, Tevbe Sûresi 1-4. ayetlerini esas alarak, barış antlaşmalarının ancak belirli bir süreyle sınırlandırılabileceğini ileri sürmüşlerdir. İslam hukukunda barış ve savaşın hukuki statüsü, dâru'l-İslâm ve dâru'l-harb ayrımı çerçevesinde değerlendirilmişse de bu kavramsal çerçevenin tarihsel süreç içinde farklı yorumlara konu olduğu gözlemlenmiştir. Modern uluslararası hukuk ise 1648 Vestfalya Barışı ile devlet egemenliğini temel alan bir yapı kazanmış daha sonra Viyana Andlaşmalar Hukuku (1969) gibi düzenlemeler aracılığıyla kodifiye edilmiştir. Bu sistem, teorik olarak barış ve devletlerarası eşitlik ilkelerine dayanmakla birlikte pratikte güçlü devletlerin menfaatlerini önceleyiği yönünde eleştirilmiştir. Özellikle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin veto mekanizması uluslararası adaletin sağlanması bağlamında önemli tartışmalara konu olmaktadır. Bu çalışmada, İslam hukukunun uluslararası ilişkilerde geliştirdiği bazı normatif ilkeler ile modern uluslararası hukuk

[1]Diyanet İşleri Başkanlığı, Dr.
ahmetkavut@hacettepe.edu.tr,
0000-0001-9897-3596

[2]Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Enstitüsü, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, Prof. Dr.
tevhitayengin@comu.edu.tr,
0000-0002-1561-4828

sisteminin ilgili kısımları mukayeseli olarak incelenerek adalet ve eşitlik ekseninde her iki sistemin araştırmaya konu olan hususlarının ortak yönleri ve farklılaşan yaklaşımları analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, Uluslararası anlaşmalar, Muvâdea, Eman, Dâru'l-İslâm, Dâru'l-harb

Abstract

The Qurʾān establishes principles of justice (ʿadl), peace (salām), and fulfillment of covenants (wafāʾ al-ʿahd) in human relations, providing normative frameworks applicable at the international level. Sūrat al-Ḥujurāt describes the creation of different nations as a means for human acquaintance and social solidarity, and this principle indirectly provides a theoretical foundation for promoting peace and mutual understanding in international relations. Sūrat al-Anfāl commands adherence to peace when the opposing party inclines towards it, while Sūrat al-Tawba emphasizes the principle of loyalty to treaties, stipulating that mutuality applies in cases of treaty violations. Classical Islamic law (fiqh) systematized international relations through the principles of ḏimmah (protected status), amān (safe-conduct), muwādaʿah (truce), and maṣlaḥah (public interest), with different methodological approaches adopted by the legal schools. The Ḥanafī school, citing historical agreements such as the Treaty of Ḥudaybiyyah, argues that peace treaties can be indefinite. Conversely, the Shāfiʿī and Ḥanbalī schools, based on Sūrat al-Tawba (9:1–4), contend that peace agreements should be limited to a fixed duration. Although Islamic law traditionally classified peace and war under the dichotomy of dār al-Islām (Abode of Islam) and dār al-Ḥarb (Abode of War), historical developments have led to diverse interpretations of these concepts. Modern international law evolved with the 1648 Treaty of Westphalia, establishing a state sovereignty-based system, later codified through instruments such as the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties. While this framework theoretically upholds principles of peace (salām) and equality among states (musāwāt), it has been criticized for prioritizing the interests of powerful nations. In particular, the United Nations Security Council's veto mechanism remains a major point of contention in discussions on global justice. This study conducts a comparative analysis of Islamic legal principles in international relations and relevant aspects of modern international law, examining the commonalities and divergences between the two systems in terms of justice (ʿadl) and equality (musāwāt).

Keywords: *İslamic law, international treaties, Muwādaʿa, Amān, Dār al-Islām, Dār al-Ḥarb*

Giriş

İslâm, farklı milletlerin ve toplulukların varlığını, insanlığın birbiriyle tanışması ve ülfet kurması için bir vesile olarak görmektedir. Hucûrât Sûresi'nde yer alan, "Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık…" mealindeki ayet (Kur'ân-ı Kerîm Meâli, Çev. Altuntaş & Şahin, 2011, Hucûrât 49:13), uluslararası ilişkilerin temeline dair ilahi bir ilke sunmakta ve insanlık arasındaki barış ve iş birliğinin önemine dikkat çekmektedir. Bu anlayış, İslam hukukunda barış ve mütareke anlaşmalarına verilen önemin temelini oluşturmakta, Enfâl ve Tevbe sûrelerinde ise bu anlaşmalara dair yol gösterici hükümlerle uluslararası ilişkilerin çerçevesi çizilmektedir.[2]

Fıkıh âlimleri, mütareke ve barış anlaşmalarını genellikle Enfâl Sûresi'nin şu ayeti üzerinden açıklamışlardır: "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (Enfâl 8:61) Ancak bu ayet, barışa yanaşmayan ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaranlarla mücadeleyi engellememekte ve bu gibi durumlarda İslam Devleti'nin yaptırım uygulama hakkını saklı tutmaktadır(Mâide, 5:33). Bu çerçevede, İslam hukuku cihadı insanlığa zarar veren bir kavram olarak değil, bozgunculuğu engelleyen ve hakkı korumayı amaçlayan bir mücadele olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım,

[2] Enfâl ve Tevbe Sûreleri, İslam hukukunda uluslararası ilişkiler ve barış anlaşmalarına dair temel ilkeleri belirleyen yol gösterici ayetler içermektedir. Enfâl Sûresi, barışa yanaşma ilkesini (8/61) vurgularken, antlaşmaların bozulması durumunda taraflara açık bildirim yapılmasını ve adaletli bir süreç işletilmesini öğütler (8/58). Tevbe Sûresi ise müşriklerle yapılan antlaşmaların sürekliliğini tarafların hükümlere sadakatiyle ilişkilendirmiş (9/2), antlaşma ihlali durumunda uygulanacak yaptırımlara zemin hazırlamış (9/4) ve gayrimüslimlerin cizye ödemesi yoluyla barışçıl ilişkilerin korunabileceğini ifade etmiştir (9/29). Bu ayetler, İslam hukukunun barış, adalet ve ahde vefa ilkelerine dayalı uluslararası ilişkiler anlayışını yansıtmaktadır.

Mâide Sûresi'nin şu ayetinde de vurgulanmaktadır: "Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür…"(Mâide, 5:32).

Tevbe Sûresi'nde, müşriklerle yapılan anlaşmaların ihlali durumunda alınacak önlemler açıkça belirtilmiş ayrıca İslam Devleti'nin bağımsızlığını pekiştirmek adına bazı şartlar öne sürülmüştür (Tevbe, 9:5-7). Aynı sûrede, müşriklerin sürekli olarak anlaşma hükümlerini ihlal ettiği vurgulanmış ancak tövbe edenlerin, namaz kılanların ve zekât verenlerin cezadan muaf tutulacakları ifade edilmiştir. Bunun yanında, ehli kitap ile yapılan uluslararası anlaşmalar farklı bir çerçevede ele alınmıştır. Ehli kitabın cizye ödeyerek Müslümanlarla barış içinde bir arada yaşayabileceği, Tevbe Sûresi'nin şu ayetiyle düzenlenmiştir: "Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen kimselerle, küçülerek cizye verinceye kadar savaşın"(Tevbe, 9:29).

Bu çerçevede, İslam hukukunun uluslararası ilişkiler ve anlaşmalar konusundaki yaklaşımı, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bu hükümlerle şekillenmiştir. Bununla birlikte, İslam hukuk sistemi, dünyayı "Dârülislâm" ve "Dârülharb" olmak üzere iki temel kategoriye ayıran bir sınıflandırmayı benimsemiştir. Bu sınıflandırma, kimi çevrelerce İslam hukuk sisteminin dünya görüşüne uygun bir çerçeve sunduğu şeklinde değerlendirilirken, modern uluslararası hukuk kavramlarının bu sistem içinde doğrudan bir karşılık bulmasını güçleştirdiği de ileri sürülmektedir (Özel, 2011, s. 80-86). Bu da modern terminolojinin İslam hukuku bağlamında sınırlı şekilde ifade edilmesine yol açmıştır.

Klasik İslam hukuk eserlerinde uluslararası anlaşmalar genellikle muvâdea', muhâdene, hüdne ve musaleme gibi terimlerle ifade edilmiştir. Bu tür anlaşmalar birer akit olarak değerlendirilmiş, akitlerin bağlayıcılığı ve şartlarına dair derin tartışmalar yapılmıştır (Serahsî, 1997, 5/62; Ulusal, 2011, s. 29). Bu literatür, günümüzdeki anlamıyla kapsamlı bir uluslararası hukuk sistemi sunmaktan ziyade, daha çok savaş hukuku çerçevesinde ele alınmıştır. Özellikle Kitâbu'l-Cihâd ve Kitâbu's-Siyer başlıkları altında incelenen bölümler, İslam hukukunda uluslararası ilişkilerin savaş hukukuyla ilgili boyutlarını şekillendiren temel kaynaklar arasında yer almaktadır (İbn Nuceym, *yy*, 5/119; el-Aynî, 1990, 6/489).

Modern uluslararası hukuk ise devletlerarası ilişkileri düzenlemek için örf, adet, genel hukuk ilkeleri ve anlaşmalar gibi kaynaklardan beslenen daha geniş bir sistemdir. Bu sistem, diplomasi ve devletlerarası teamüllerin gelişimi ile şekillenmiştir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde de bu modern anlamda bahse konu hukuk sisteminin etkisi görülmeye başlanılmıştır (Pazarcı, 1989, s. 61–64). Osmanlı döneminde, modern uluslararası hukukun ilk yansımaları "Beyne'd-Duvel" ve "Beyne'l-Milel" terimleriyle ifade edilmiştir. Bu bağlamda 1847 yılında Schlechta Ottakar'ın kaleme aldığı Hukûku Milel ve Kemal Paşazade Sait ile Cebrail Gregor'un birlikte yazdığı Hukûku Düvel adlı eserler dönemin erken çalışmalarını temsil etmiştir (Bilsel, 1940, s. 9; Pazarcı, 1989, s. 16).

Klasik İslam hukukunda muvâdea, hüdne ve musaleme gibi uluslararası anlaşma türlerine ilişkin yorumlar, anlaşmaların bağlayıcılığı ve şartları noktasında mezhepler arasında belirgin farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar, mezheplerin uluslararası ilişkilerde ahde vefa, fesih usulleri ve anlaşmaların sürekliliği gibi meseleleri ele alış biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Her bir yaklaşım, dönemin siyasi ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla şekillenmiş ve İslam toplumunun maslahatını gözeten çeşitli hukuki çerçeveler ortaya koymuştur.

İslam hukuku ile modern uluslararası hukukun arasındaki yaklaşım farklılıkları ise uluslararası anlaşmaların İslam hukuku bağlamında tanımlanmasını kavramsal ve yöntemsel açıdan karmaşık hale getirmektedir. Mezheplerin uluslararası ilişkiler ve anlaşmalar

konusundaki genel çerçeveye yönelik farklı yaklaşımları, muvâdea, hüdne ve musâleme gibi anlaşma türlerinin bağlayıcılığı ve şartlarına ilişkin değerlendirmelerinde de görülmektedir. Bu durum, İslam hukukunun tarihsel ve toplumsal bağlamlara uygun şekilde çeşitli hukuki yaklaşımlar geliştirme kapasitesini göstermekte ve uluslararası ilişkiler alanında zengin bir perspektifi sunabileceğini göstermektedir.

Uluslararası Hukukta Kullanılan Bazı Temel Kavramlar

Uluslararası hukuk devletler, uluslararası örgütler ve devlet dışı aktörler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir sistem olarak tarihsel süreçte farklı yaklaşımlar ve normlar çerçevesinde şekillenmiştir. Diplomasi, uluslararası anlaşmalar, sefirlik kurumu, ulus ve millet kavramları gibi unsurlar, uluslararası hukukun temel yapı taşlarını oluşturmuştur. Bu kavramlar, modern hukuk anlayışı içinde gelişim göstermiş olsa da İslam hukuku açısından da belirli karşılıklar bulmuştur. İslam hukukunda siyer, uluslararası ilişkileri düzenleyen temel çerçeve olarak kabul edilirken diplomasi ve anlaşmaların bağlayıcılığı Kur'ân ve Sünnet hükümleri doğrultusunda değerlendirilmiştir (Serahsî, 1997, 5/62; İbn Nuceym, ty., 5/119; el-Aynî, 1990, 6/489; Yaman, 1998, s. 11; Ulusal, 2011, s. 29).

Aşağıda uluslararası hukukun en önemli temel kavramları tarihsel ve hukuki bağlamlarıyla ele alınarak İslam hukuku perspektifinde nasıl şekillendiği incelenmiştir.

Diplomasi kavramı

Diplomasi, uluslararası hukuk sisteminin önemli bir unsuru olup devletlerarası ilişkilerin barışçıl yöntemlerle yönetilmesini, antlaşmalar yapılmasını ve güç dengesinin korunmasını amaçlayan bir faaliyettir (Balta, 2016, s. 32). Terim kökeni olarak eski Yunanca diploma (ikiye katlanmış belge) kelimesinden türemiş olan diplomasi, Roma döneminde resmi ayrıcalıkları düzenleyen belgeleri tanımlamak için kullanılmıştır. Modern anlamıyla diplomasi ise 18. yüzyıldan itibaren devletlerarası ilişkilerin yönetiminde önemli bir araç haline gelmiştir (Kurtaran, 2015, s. 107).

İslam hukuku bağlamında diplomasi, siyer kavramı ile ilişkilendirilebilir. Ancak diplomasi, devlet ideolojisine göre değişiklik gösterebilen pragmatik bir yaklaşımı benimserken siyer, İslam'ın sabit prensiplerine dayanmaktadır. Diplomasi çıkar ilişkilerini öncelikli görürken, siyer, adalet ve hukukun korunmasını esas alır (Hamidullah, 2012, s. 19; Güzel, 2011, s. 263).

Sefir (Elçi) kavramı

Diplomasi ile yakından ilişkili olan sefir (elçi) kavramı, İslam hukukunda önemli bir yere sahiptir. Allah Resulü (as), diplomatik görevler için sahabeden Bilâl (ra) gibi isimleri görevlendirmiş ve elçileri Üstüvânetü'l-Vüfûd adı verilen özel bir alanda ağırlamıştır (İbn Manzûr, H.1717, 22/2025). İlk diplomatik girişimlerden biri olarak değerlendirilen Habeşistan seferi, İslam tebliğini yayma ve müttefik bulma amacı taşımaktadır (Hamidullah, 2013, s. 31).

Medine döneminde Allah Resulü, Bizans, Pers ve Mısır gibi devletlerin liderlerine İslam'a davet mektupları göndermiştir. Bu faaliyetler, İslam Devleti'nin bağımsızlığını ilan etme ve diğer devletlere kendini tanıtma amacını taşımış, aynı zamanda İslam hukukunun diplomasiye verdiği önemi göstermiştir (Polat, 1988, s. 108–109; Yücel, 2015, s. 55).

Ulus

Ulus kavramı, İngilizcedeki nation kelimesinin karşılığı olarak Türkçeye uyarlanmış ve genellikle "belli bir sınır içinde yaşayan, ortak kültür ve geçmişe sahip insanların oluşturduğu siyasal toplum" anlamını taşır (Akalın, 2011, s. 2415). Bu kavram, modern bir siyasal yapı olarak ulusal egemenlik ve halkın iradesine dayanan yönetim anlayışını ifade etmektedir.

Ulus kavramı ile millet kavramının sentaktik bağı da bulunmaktadır. Millet (مِلَّة) kavramı ise Arapça kökenli olup م-ل-ل (mīm-lām-lām) kökünden türemiştir ve İslam hukuku ile klasik literatürde farklı anlam katmanlarına sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm'de "millet" terimi, özellikle "İbrahim'in milleti" (مِلَّةُ إِبْرَاهِيمَ) ifadesinde olduğu gibi belirli bir inanç sistemine mensubiyeti vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Klasik İslam düşüncesinde ise millet, dinî bir topluluğa işaret etmekte olup belirli bir inanç çerçevesinde şekillenen hukuki ve sosyal düzeni ifade etmektedir. Osmanlı döneminde geliştirilen millet sistemi farklı dinî grupların hukukî statülerini düzenleyen bir yönetim modeli olarak öne çıkmış ve toplulukların özerk dini hukukları çerçevesinde teşkilatlanmasını sağlamıştır. Modern Türkçede millet kelimesi ulus anlamına evrilmiş olsa da Arapça kullanımında hâlâ dinî cemaat bağlamında bir anlam taşımaktadır. Dolayısıyla İslam hukukunda millet kavramı çağdaş ulus-devlet anlayışından farklı bir çerçevede değerlendirilmelidir.

Her ne kadar ulus ve millet kavramları birbirine yakın anlamlar taşısa da ulus kavramı, Fransız Devrimi'nden itibaren siyasi bir boyut kazanarak millet kavramından ayrılmıştır. Fransız Devrimi sırasında halkın kralın otoritesine karşı mücadele etmesi ve egemenliğin halk tarafından devralınması, ulus kavramının temelini oluşturmuştur. Bu süreçte, milliyetçilik ve ulus bilinci ön plana çıkmış, ulus kavramı siyasi bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır (Durmuş, 2006, s. 59).

Uluslararası hukuk

Uluslararası hukuk, devletler, uluslararası örgütler ve devlet dışı aktörler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir kurallar sistemidir. Türkiye'de bu alandaki ilk kapsamlı eser, Kemal Paşazade Sait (Lastik) ve Cebrail Gregor'un 1882'de yayımladığı Hukûku Düvel adlı çalışmadır. Bu eser, barış hukuku ve savaş hukuku olmak üzere iki ana bölümden oluşmuş, ancak İslam hukuku bağlamında bir değerlendirme içermemiştir (Beyhan, 2008, 35/550).

Batı hukukunda uluslararası hukuk anlayışını ilk kez sistematik bir şekilde ele alan kişi Hugo Grotius'tur. Grotius'un Savaş ve Barış Hukuku adlı eserinde, uluslararası hukukun doğal hukuktan doğduğu savunulmuştur. Grotius'a göre doğal hukuk, insan aklıyla bulunabilen ve tüm hukukun temelini oluşturan bir sistemdir (Grotius, 2011, s. 17–32).

Modern uluslararası hukuk, teorik olarak eşitlik ilkesine dayansa da pratikte bu durumdan sapmalar göstermektedir. Örneğin, Nükleer Silahsızlanma Antlaşması'nda (NPT) yalnızca bazı devletlerin nükleer silah sahibi olabilmesine izin verilmesi, bu sistemin adalet ve eşitlikten uzak olduğu yönünde eleştirilere neden olmaktadır (Balta, 2016, s. 63).

İslam hukukunda uluslararası hukuk sistemine dair yazılan eserler ve çalışmalar incelendiğinde bu sistemin adil ve dengeli bir uluslararası düzen kurmayı amaçlayan ilahi bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Buna göre uluslararası hukukun temel dayanakları Kur'ân ve Sünnet olup, uluslararası ilişkiler ve savaş hukukuna dair düzenlemeler siyer literatürü çerçevesinde şekillenmiştir. Siyer, İslam toplumunun diğer siyasi oluşumlarla ilişkilerini düzenleyen hukuki çerçeveyi belirlerken, barış antlaşmaları, diplomatik misyonlar ve savaş hukuku gibi alanlarda fıkhî hükümlerin temel kaynağını oluşturmuştur. Bu yönüyle siyer,

yalnızca tarihî bir anlatı değil, aynı zamanda İslam uluslararası hukukunun temel normlarını içeren bir disiplin olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Roma hukukunda jus gentium (milletler hukuku), Romalılarla diğer halklar arasındaki hukuki ilişkileri düzenleyen bir çerçeve sunmuşken, İslam hukukunda bu işlev siyer kavramı üzerinden gerçekleşmiştir. Ancak jus gentium, büyük ölçüde Roma devletinin çıkarlarına hizmet eden pragmatik bir hukuk sistemi iken, siyer, evrensel adalet ilkeleri çerçevesinde barış ve hukukun korunmasını esas alan bir sistem olarak yapılandırılmıştır. Bu bağlamda İslam hukukunda uluslararası hukuk, yalnızca devletler arası menfaat dengesi üzerine kurulu bir yapı değil, ahlaki ve hukuki ilkelerle şekillenen, hak ve yükümlülükleri esas alan bir düzen olarak değerlendirilmelidir (Hamidullah, 2013, s. 31).

Öte yandan İslam hukukunda uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde mezhepler arası yorum farkları önemli bir rol oynamış bu bağlamda Siyeru'l-Evzāʿī gibi eserler mezheplerin uluslararası hukuk anlayışına dair önemli tartışmalara sahne olmuştur. Şâfiî (ö. 204/820) ve Ebû Yûsuf (ö. 182/798) gibi müçtehitler, bu eseri değerlendirerek fıkhî meseleleri delillere dayalı bir yöntemle ele almışlardır. Şâfiî, Kitâbu Siyeri'l-Evzāʿī adlı eserinde belirli bir mezhebin savunusunu yapmaktan ziyade, farklı görüşleri mukayeseli bir şekilde değerlendirmiş, kimi meselelerde Evzāʿī, kimi meselelerde ise Ebû Yûsuf ve Ebû Hanîfe'yi haklı bulmuş, bazı konularda ise her iki taraftan ayrılarak farklı bir sonuca ulaşmıştır. Hanefî fakihleri tarafından doğrudan bir cevabî eser yazılmamış olmakla birlikte, siyer literatüründe Şâfiî'nin eleştirilerine dolaylı yanıtlar bulunmaktadır. Bu çerçevede siyer, yalnızca savaş hukuku ve barış süreçlerini düzenleyen bir alan değil, aynı zamanda İslam hukukunun uluslararası ilişkilerdeki temel ilkelerini belirleyen bir disiplin olarak değerlendirilmektedir (Topçu ve Köse, 2024, s. 129–146).

Uluslararası anlaşmalar

Uluslararası anlaşmalar, devletler arasında veya devletler ile uluslararası örgütler arasında akdedilen, taraflar için bağlayıcı olan yazılı mutabakatlardır. Bu kavram, mukavele, pakt, protokol, andlaşma gibi farklı isimlerle anılsa da temel olarak hak ve yükümlülükler doğuran belgeleri ifade eder (Pazarcı, 2011, s. 158).

İslam hukukunda ise uluslararası anlaşmaların temeli, Kur'ân ve Sünnet hükümlerine dayanır. Anlaşmalar, İslam hukukunda hem dünyevi hem de uhrevi bağlayıcılığa sahiptir. Bu bağlayıcılık, Müslümanların adalet ve emaneti yerine getirme yükümlülüklerinden kaynaklanır. Aynı zamanda, İslam hukukunda uluslararası anlaşmalar, farklı inanç gruplarıyla barış içinde yaşama ilkesine hizmet etmektedir. Bu bağlamda, anlaşma hükümlerinin ihlali durumunda yapılması gerekenler de ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir (Yaman, 1998, s. 18).

Uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığı meselesi ise hukukun üstünlüğü ve adalet ilkeleriyle doğrudan ilişkilidir. İslam hukukunda adalet yalnızca bireyler arasındaki ilişkileri değil aynı zamanda devletlerin birbirleriyle olan hukukî bağlarını da kapsayan temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Nasi Aslan'ın "Adalet Medeniyeti Üzerine" adlı çalışmasında belirttiği üzere adalet ilkesi, sadece bireysel ya da toplumsal bir norm olmanın ötesinde siyasal ve hukukî düzenin temel taşlarından biri olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda uluslararası hukukta devletlerin verdikleri sözlere bağlı kalmaları, adaletin gerçekleşmesi açısından zorunludur (Aslan, 2006, s. 9–27).

Öte yandan hukukun üstünlüğü kavramı da uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığı açısından belirleyici bir faktördür. Aslan, "Hukukun Üstünlüğü ve İslam Hukuku" adlı çalışmasında, hukukun üstünlüğünün devletler arası ilişkilerde de temel bir ilke olarak

benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre, İslam hukuku bağlamında bir devletin yaptığı anlaşmalara uyması bir hukukî yükümlülükten ziyade aynı zamanda ahlakî bir sorumluluktur. Devletler, hukukun üstünlüğüne riayet etmediklerinde uluslararası barış ve düzenin sürdürülebilirliği tehlikeye girmektedir (Aslan, 2001, s. 252–266).

Bu bağlamda İslam hukuku perspektifinden bakıldığında uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığı meselesi adaletin ve hukukun üstünlüğünün sağlanması için bir zorunluluk olarak ele alınmalıdır.

Modern anlamda uluslararası anlaşmalar ise 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile detaylı bir çerçeveye kavuşmuştur. Bu sözleşme, uluslararası anlaşmaların yapılışı, geçerliliği, yorumlanması ve feshi gibi temel prensipleri belirlemiştir (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1969, md. 2/a).

İslam Hukukunda Uluslararası Anlaşmaların Kapsamı ve Hukuki Bağlayıcılığı

İslam hukukunda uluslararası anlaşmalar, barış ve adalet ilkeleri temelinde şekillenmiş ve taraflar arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla çeşitli hukuki mekanizmalar geliştirilmiştir. Klasik literatürde bu tür düzenlemeler büyük ölçüde savaşın sona erdirilmesi veya geçici olarak askıya alınması bağlamında ele alınmış olmakla birlikte ekonomik, ticari ve kültürel iş birliklerine yönelik hukuki düzenlemelerin sistematik bir çerçevede incelenmesi konusunda eksiklikler bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte İslam hukukunda taraflar arasındaki hak ve yükümlülükleri belirleyen anlaşmaların belirli bir bağlayıcılığa sahip olduğu ve devletlerarası ilişkiler açısından önemli bir çerçeve sunduğu da dikkate alınmalıdır (Ayengin, 2007, s. 69).

Bu bağlamda yapılan anlaşmaların bir kısmı savaş durumlarını sona erdirmek veya geçici olarak durdurmak amacıyla oluşturulmuş, bir kısmı ise tarafların belirli hak ve yükümlülüklerini düzenlemiştir. Klasik literatürde farklı terimlerle ifade edilen bu tür anlaşmalar özellikle savaşın sonlandırılması veya taraflar arasında belirli koşullar çerçevesinde bir düzen tesis edilmesi noktasında önem arz etmektedir. Ancak ekonomik, kültürel ve ticari alanlardaki hukuki düzenlemelerin sistematik bir çerçevede ele alınmadığı gözlemlenmektedir. İslam hukukunda yapılan anlaşmaların çeşitliliği, taraflara yüklediği sorumluluklar ve hukuki bağlayıcılığı açısından değerlendirildiğinde, İslam hukukunun kendine özgü yapısının modern uluslararası hukuk ile karşılaştırıldığında farklı ve dikkat çekici nitelikler taşıdığı söylenebilir (ez-Zuhaylî, 1998, s. 654).

Özellikle mütareke, savaşın sona erdirilmesi veya belirli bir süre için durdurulması amacıyla yapılan anlaşmaların başında gelmektedir. Bu tür anlaşmalar, savaşın tazminatlı ya da tazminatsız olarak bitirilmesini sağlayan ve genellikle devlet başkanı veya onun yetkilendirdiği kişiler tarafından gerçekleştirilen düzenlemelerdir (Komisyon, 2004, 18/206). İbn Rüşd, bu tür anlaşmaları Müslümanlar ile savaş halindeki taraflar arasında yapılan genel barış sözleşmeleri olarak değerlendirmiştir (İbn Ruşd, 1982, 1/387). Hanefiler ise mütarekeyi, belirli süreli veya süresiz barış olmak üzere ikiye ayırarak ele almıştır. Şafiîler ise ancak zaruret halinde bu tür anlaşmalara izin verilebileceğini savunmuştur. Dolayısıyla, mütarekenin her zaman eşit taraflar arasında gerçekleştiğini söylemek yerine, İslam hukukunda bazen üstün tarafın barışın şartlarını belirlediği de göz önünde bulundurulmalıdır.

İslam hukukunda uluslararası ilişkiler bağlamında ele alınan bir diğer husus ise cizye uygulamasıdır. Cizye, İslam Devleti'nin himayesi altındaki gayrimüslimlerden alınan bir vergi olup, klasik kaynaklarda genellikle devletin egemenliğini pekiştiren ve gayrimüslimlerin korunmasını sağlayan bir mekanizma olarak değerlendirilmiştir (ez-Zuhaylî, 1998, s. 657).

Kur'ân-ı Kerîm'de bu uygulamaya ilişkin doğrudan atıfta bulunulması (Tevbe, 9:29), cizyenin hukuki temelini oluşturmaktadır. Ancak, modern uluslararası hukuk bağlamında değerlendirildiğinde cizyenin taraflar arasında karşılıklı rızaya dayalı bir anlaşma olmaktan ziyade tek taraflı olarak belirlenen bir yükümlülük olduğu görülmektedir (Mâverdî, 2015, s. 271). Bununla birlikte, tarihsel süreçte cizyenin bazı bölgelerde anlaşmalı bir statü doğurduğu da bilinmektedir. Örneğin, Emevîler ve Abbasîler döneminde Bizans ile yapılan bazı anlaşmalarda belirli bölgelere yönelik cizye ödemesi karşılığında savaşın durdurulması gibi uygulamalara rastlanmaktadır. Benzer şekilde Osmanlı Devleti, Hindistan'daki Babürlüler ve diğer İslam devletleri de gayrimüslimlerden alınan cizyeyi, himaye ve ticaretin bir parçası olarak sunmuşlardır. Bu bağlamda, cizyenin her zaman tek taraflı ve zorlayıcı olduğu görüşü yerine uygulamanın bölgesel farklılıklar gösterebildiğini vurgulamak daha yerinde olacaktır.

Hz. Peygamber'in müşrik elçileri ve heyetlerini belirli bir süre Medine'de barındırması, İslam hukukunda harbî statüsündeki bir kişinin eman ile Dâru'l-İslâm'a giriş yapmasının ve geçici olarak ikamet etmesinin caiz olduğuna delil olarak gösterilmektedir. Ancak bu ikamet süresiz hale geldiğinde, devlet başkanının (imam), ilgili kişiye ya ülkesine dönmesini ya da zimmî statüsünü kabul etmesini teklif etmesi gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü harbî statüsündeki bir kişinin Dâru'l-İslâm'da süresiz olarak kalmasına izin verilmesi caiz değildir. Eğer harbî, kendisine yapılan bu teklife rağmen bir yıl boyunca İslam topraklarında kalmaya devam ederse zimmî statüsü kazanmış kabul edilir ve cizye mükellefi olur. Bunun gerekçesi, bir yılın geçmesiyle cizyenin kesinleşen bir yükümlülük haline gelmesi ve kişinin fiilen burada kalmayı tercih etmesiyle bu yükümlülüğü kabul etmiş sayılmasıdır (el-Cessâs, 2010, 7/187).

Benzer şekilde eman anlaşmaları da İslam hukukunda önemli bir yere sahiptir. Eman, savaş halindeki tarafların bireysel güvenliğini sağlayan ve harbîlere belirli bir süre için can ve mal güvencesi tanıyan bir hukuki düzenlemedir. Günümüz vize sistemine benzetilebilecek bu mekanizma, bireylere yönelik bir teminat sağlamakla birlikte, kurumsal ve devletlerarası bir yapıya sahip olmaması nedeniyle modern anlamda uluslararası anlaşma kategorisine tam olarak girmemektedir. Ancak tarihsel süreçte Osmanlıların, Venedikliler ve Fransızlarla yaptıkları kapitülasyon anlaşmaları gibi düzenlemeler, eman çerçevesinde geniş kapsamlı ticari ve hukuki ayrıcalıklar tanımıştır. Bu durum, eman uygulamalarının sadece bireysel değil, aynı zamanda devletlerarası ilişkilerde de etkili bir hukuki araç olarak kullanıldığını göstermektedir (ez-Zuhaylî, 1995, 11/79–81).

Medine Vesikası ise çok uluslu bir toplumu düzenleyen ve taraflar arasında hak ve yükümlülükleri belirleyen bir sözleşme olması bakımından dikkate değerdir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra, Medine'de yaşayan Yahudiler ve diğer topluluklarla yaptığı bu sözleşme, tarafların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen temel bir metin niteliğindedir. İslam hukukçularından Şâfiî ve Şeybânî gibi isimler, bu vesikadan bahsederek, onun toplumsal düzeni sağlamaya yönelik önemli bir hukuki metin olduğunu vurgulamışlardır. Şâfiî'nin *el-Ümm* adlı eserinde geçen, "Allah Resulü Medine'ye geldiğinde Yahudilerle muvâdea yapmıştır" ifadesi (Şâfiî, ty., s. 784), bu belgenin hukuki statüsüne işaret etmektedir. Medine Vesikası, tarafların ihlal durumunda karşılaşacakları yaptırımları da içermesi bakımından bağlayıcı bir niteliğe sahiptir. Nitekim, Benû Kurayza Yahudilerinin vesikaya aykırı hareket etmeleri üzerine, İslam Devleti tarafından cezai yaptırımlara tabi tutulmaları, bu anlaşmanın hukuki yaptırımlar içeren bir sözleşme olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Medine Vesikasının hukuki niteliği konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Muhammed Hamidullah, vesikayı bir tür anayasa olarak değerlendirirken bazı araştırmacılar, onun Hz. Peygamber'in çok uluslu bir oluşumun bir çatı altında toplanmasını sağlamak adına yaptığı bir düzenleme olduğunu savunmuşlardır (Şâfiî, ty., s. 785).

Sonuç olarak, İslam hukukunda uluslararası anlaşmaların büyük ölçüde savaş hukuku çerçevesinde ele alındığı ancak ticari, ekonomik ve kültürel ilişkileri düzenleyen bağımsız hukuki mekanizmaların yeterince gelişmediği görülmektedir. Cizye ve eman gibi düzenlemeler bireysel teminatlar sağlamasına rağmen modern uluslararası hukuk anlayışıyla örtüşen kurumsal ve tarafların eşit statüde olduğu sözleşmeler niteliğinde değildir. Bununla birlikte, Medine Vesikası gibi örnekler, çok uluslu bir yapıyı düzenlemek ve taraflar arasında adalet ilkesini gözetmek açısından önemli bir hukuki model sunmaktadır. İslam hukukunda esas alınan adalet ve emanete dayalı anlaşma sistemi, taraflar arasında sadakat ve yaptırım mekanizmalarıyla desteklenmiş, ancak uluslararası ilişkilerin günümüzdeki geniş kapsamına hitap edecek şekilde sistematize edilmemiştir. Bu bağlamda, İslam hukuku ile modern uluslararası hukuk arasındaki farklar, anlaşmaların taraflara yüklediği yükümlülükler, hukuki bağlayıcılık ve yaptırım mekanizmaları açısından dikkat çekici bir karşılaştırma alanı sunmaktadır.

Mezheplerinin uluslararası ilişkiler ve anlaşmalar konusunda yaklaşımları

Gümümüzde kimi araştırmacılara göre İslam'da uluslararası ilişkiler ve anlaşmaların temel ilkeleri barış ve adalet ilkeleri çerçevesinde şekillendirilmiş ve farklı topluluklarla ilişkilerin düzenlenmesi için çeşitli hukuki mekanizmalar oluşturulmuştur. Bu bağlamda ahde vefa (pacta sunt servanda), adalet, haksız saldırı yasağı, misillemede sınırı aşmama ve İslam'ın tebliği gibi temel ilkeler ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda, İslam hukukunda mevcut örf, adet ve teamüllerin dikkate alınarak hukuki düzenlemelerin şekillendirildiği görülmektedir (Özdemir, 2013, s. 894–902).

Bununla birlikte ahde vefa ilkesinin uygulanması ve yorumlanması konusunda tarih boyunca farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. İslam hukukunda bu ilkenin geçerliliği genellikle ahlak ve adalet ilkeleri ile desteklenir; ancak devletlerin uluslararası arenada karşılaştıkları değişen şartlar ve çıkarlar, ahde vefa ilkesinin esnetilmesine veya farklı şekilde yorumlanmasına yol açabilmiştir. Örneğin Hanefî mezhebi, İslam devletinin maslahatına uygun olması halinde yapılan anlaşmaların tek taraflı olarak feshedilebileceğini ifade eder. Bu durum ahde vefa ilkesinin mutlak bir zorunluluk olarak değil de şartlara bağlı bir ilke olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Hanefî yaklaşımı, anlaşmaların İslam devleti için faydalı olduğu sürece bağlayıcı olduğunu ancak bu faydanın ortadan kalkması durumunda maslahat gereği anlaşmanın bozulabileceğini savunur (Kamali, 1991, s. 189–191; Khadduri, 1955, s. 145–148; Chimni, 2017, s. 213–215).

Günümüzde de ahde vefa olgusu, uluslararası anlaşmaların temel bir ilkesi olmaktan ziyade bu anlaşmaların etik zeminini oluşturan bir prensip olarak değerlendirilebilir. Ahde vefa, her ne kadar anlaşmalarda dikkate alınması gereken önemli bir etik ilke olsa da mutlak bir zorunluluk değildir. Uluslararası hukukta, taraflar belirli çekinceler koyarak ahde vefa ilkesinin uygulanmasında esneklik gösterebilir. Ahde vefa bu bağlamda bir uluslararası anlaşmanın güvenilirliğini ve taraflar arasındaki güveni sağlayan bir etik ilke olarak işlev görse de uluslararası hukukta her zaman bir zorunluluk olarak kabul edilmez. Taraflar, anlaşmalarını belirli şartlar altında yeniden değerlendirebilir ve çekinceler koyarak ahde vefa ilkesini esnetebilir. Bu durum devletlerin uluslararası ilişkilerdeki çıkarlarına ve koşullarına göre bu ilkenin farklı yorumlanmasına olanak tanır (Shaw, 2017, s. 673–676; Brownlie, 2008, s. 593–595; Koskenniemi, 2005, s. 354–358).

Uluslararası anlaşmaların genellikle karşılıklı menfaatlere dayalı olarak akdedildiği göz önüne alındığında bu tür anlaşmaların yapılma amacı tarafların çıkarlarını maksimize etmektir. Klasik İslam hukuku perspektifinden bakıldığında özellikle mütareke bağlamında ahde vefa

olgusunun ancak zarurete binaen uyulması gereken bir olgu olarak görülür. Bu tür anlaşmalara sadık kalmak tüm Müslümanların can ve mal güvenliğini korumak açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle mütareke bağlamında ahde vefa ilkesinin ön plana çıkması bu tür anlaşmaların zaruret ve güvenlik ihtiyaçlarına dayalı olarak yapıldığı gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu tür durumlarda anlaşmalara sadık kalmak Müslümanların can ve mal güvenliğinin sağlanması amacıyla gereklilik haline gelecektir (ez-Zuhaylî, 2024; Merginânî, ts., 2/424; es-Semerkandî, ts., 3/293–295; Serahsî, 1997, 5/8; İbnu'l-Humâm, 2003, 5/441).

Ancak herhangi bir güvenlik tehlikesi bulunmadığı durumlarda maslahat gereği yapılan uluslararası anlaşmaların ihtiyaç hâsıl olduğunda ve karşı tarafa önceden bildirilmek suretiyle herhangi bir nedene dayanmaksızın feshedilmesi mümkündür. Hanefî mezhebi bu bağlamda ahde vefa (pacta sunt servanda) ilkesini maslahata dayalı olarak uyulması gereken bir ilke olarak tanımlarlar. Hanefî yaklaşımında ahde vefa ilkesi özellikle anlaşmanın feshedileceği hususunda hasım devlete bilgi verilmesi gerekliliğiyle sınırlı bir şekilde yorumlanabilir. Bu yaklaşım, ahde vefa ilkesinin mutlak bir zorunluluktan ziyade şartlara ve devletin çıkarlarına bağlı olarak esnetilebileceğini ortaya koyar (Serahsî, 1997, 5/8).

Ahde Vefa ilkesi

İslam hukukunda da ahde vefa, Kur'ân-ı Kerîm'de "Ey iman edenler! Akitlerin gereğini yerine getirin"(Maide, 5:1) ve "Verdiğiniz sözü yerine getirin, çünkü verilen söz sorumluluk gerektirir"(İsrâ, 17:34) ayetleriyle vurgulanmıştır. Pacta Sunt Servanda (ahde vefa) kavramı ise yapılan anlaşmalara sadık kalmayı ve tarafların taahhütlerini yerine getirme yükümlülüğünü ifade eden temel bir hukuki ve ahlaki ilkedir. Uluslararası hukukta 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 26. maddesi bu ilkeyi, "Yürürlükteki her andlaşma ona taraf olanları bağlar ve tarafların onu iyi niyetle icra etmesi gerekir" şeklinde ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hudeybiye Antlaşması'nda ve Hz. Ömer'in (ra.) Kudüs'ün fethi sırasında yapılan sözleşmelere titizlikle riayet etmesi pratikte ahde vefa ilkesinin önemli bir ilke olduğunu göstermektedir (Hamidullah, 1991, s. 532–535). İslam hukukunda da anlaşmaların keyfi olarak bozulamayacağını ancak ihanet veya sözleşme ihlali gibi haklı bir sebep olduğunda önceden bildirim yapılarak feshedilebileceğini kabul edilmiş ve bu hususun dayanak noktası Enfâl Sûresi'nin 58. ayeti, "Bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu onlara bildir" hükmüyle özdeştirilmiştir (ez-Zuhaylî, 1985, 6/438–441). Dolayısıyla, İslam hukuku ile modern uluslararası hukuk arasında ahde vefa konusunda önemli bir ortak payda bulunmakta, ancak İslam hukuku bu ilkeyi yalnızca hukuki bir yükümlülük olarak değil, aynı zamanda ahlaki ve dini bir sorumluluk olarak da ele almaktadır (Enfâl, 8:58).

Hanefî fakihler, barış antlaşmalarının tek taraflı feshedilebileceğini ancak bunun muhatap devlete önceden bildirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle fesih bildiriminde bulunmadan savaş başlatmak caiz görülmemiştir. Ayrıca, Müslümanlar kuşatma altında olduklarında ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarında, geçici barış anlaşmaları yapılması bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir. Nitekim Hendek Savaşı sırasında Hz. Peygamber Medine'yi kuşatan müşrikleri diplomatik bir hamleyle savaşsız bir şekilde geri çekilmeye ikna etmek için her yıl Medine hurmalarının üçte birini vermeyi teklif etmiştir. Onun bu girişimi, savaşın kaçınılmaz olmadığı, barışçıl yolların her zaman değerlendirilmesi gerektiği ve Müslümanların stratejik esneklik göstermesi gerektiği anlayışını ortaya koymaktadır. Ancak, Ensar'ın liderleri Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde'nin itirazı üzerine bu teklif geri çekilmiştir. Bu olay, barışçıl müzakerelerin bir zaaf değil, aksine stratejik bir seçenek olduğunu ve Hz. Peygamber'in savaş yerine barışçıl çözümler üretme konusunda son derece duyarlı davrandığını göstermektedir. Aynı zamanda eğer harbîler belirli bir süre için

Müslümanlarla barış yapmak ve yıllık haraç ödemek istese bile, kendi topraklarında İslam hukukunun uygulanmasını reddederlerse bu tür bir anlaşmanın kabul edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak zaruret hali göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılması gerektiği de ifade edilmektedir (Serahsî, ty., 10/87; el-Mergīnânî, ts., 2/383).

Şeybânî (ö. 189/805), Siyer-i Kebîr adlı eserinde, bir anlaşmanın bağlayıcı olmasa dahi tarafların buna sadık kalmasının Müslümanların güvenilirliğini koruyacağını belirtir (Serahsî, 1997, 5/27–29). Şafiî mezhebi de benzer bir yaklaşımı benimseyerek, karşı tarafın anlaşmaya sadık kaldığı sürece ahde vefanın bir zorunluluk olduğunu ifade eder (Nevevî, 2005, 1/530).

Mâlikî mezhebi ise ahde vefa ilkesini daha çok maslahatla ilişkilendirir. Karâfî'ye göre, anlaşma şartlarına bağlı kalmak, Müslümanların güvenliğini ve çıkarlarını koruma amacına hizmet ettiği sürece bir gerekliliktir (Karâfî, 2001, 3/277).

Hanbelî mezhebi ise ahde vefa ilkesini süre ile ilişkilendirir. Anlaşma süresi sona erdiğinde veya karşı taraf ihanet ettiğinde ahde vefa ilkesinin geçerliliğini yitirdiği kabul edilir. Bu durum, Hanbelî mezhebinin anlaşma sürelerinin kesinliği ve bağlayıcılığı konusundaki katı tutumunu yansıtır (İbn Kudâme, 1968–1969, 9/353).

Bağlayıcılık konusunda farklı yaklaşımlar

Mezhepler arasında anlaşmaların bağlayıcılığı konusunda belirgin farklar bulunmaktadır. Hanefî mezhebi, mütareke anlaşmalarını bağlayıcı olmayan "muvâdea'" kapsamında değerlendirir. Ancak, maslahat gereği anlaşmaya sadık kalınmasının İslam toplumunun itibarı açısından önemli olduğunu vurgular (Serahsî, 1997, 5/27–29). Mâlikîler ise bağlayıcılığı yalnızca sahih şartlara dayalı anlaşmalarda zorunlu görür. Geçersiz şartlar içeren bir anlaşmanın bağlayıcı olmayacağını belirtirler (Karâfî, 2001, 3/277). Şafiî mezhebi ise bağlayıcılık konusuna daha katı yaklaşır ve anlaşmanın geçerli olduğu sürece tarafların yükümlülüklerini yerine getirmesini zorunlu kılar (Şâfiî, ty., 1/784–785).

Hanbelî mezhebine göre bir antlaşmanın hükümleri ihlal edildiğinde ihlal eden tarafın hukuki statüsü değişir ve antlaşmanın sağladığı haklardan yararlanma hakkını kaybeder. Bu bağlamda Hz. Ömer'in (ra) döneminde yapılan anlaşmaların, zimmîlerin toplumsal ve hukuki statüsünü belirleyen hükümleri içermesi bakımından önemli bir örnektir. Söz konusu antlaşmalarda zimmîlerin ibadethane inşası, dinî sembollerin kamusal alanda kullanımı, Müslümanlarla ticari ilişkileri ve kamusal alandaki sosyal statüleri gibi konulara dair hükümler getirilmiş ayrıca anlaşma şartlarına riayet edilmemesi durumunda güvence haklarını kaybedecekleri belirtilmiştir. Bu durum, İslam hukukunda uluslararası ve iç hukuk düzeyinde yapılan antlaşmaların belirli şartlar ve yükümlülükler çerçevesinde bağlayıcı olduğunu ve ihlal edilmesi halinde hükümsüz hale gelebileceğini göstermektedir. Hanbelî fakihlerinden ibn Ḳudâme, antlaşmaların belirlenen süre ve şartlar çerçevesinde geçerli olduğunu, ihlal veya sürenin dolması durumunda anlaşmanın sona ereceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla İslam hukukunda antlaşmalar, karşılıklı hak ve yükümlülüklerin dengesi üzerine inşa edilmiş olup tarafların anlaşmaya sadık kalmaları esastır (İbn Kudâme, 1968–1969, 9/353).

Süre sınırlamaları

Anlaşma süreleri konusunda mezhepler arasında önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Hanefî mezhebi, anlaşma süresini devlet reisinin içtihadına bırakır. Bu süre, devletin ihtiyaçlarına ve maslahatlarına göre belirlenir (Merginânî, ty., 2/424). Mâlikî mezhebi ise anlaşma sürelerini dört ayla sınırlamakta ve bu sürenin üzerinde yapılan anlaşmaların caiz olmadığını ifade etmektedir. Bu görüş, Tevbe Sûresi'nin 2. ayetine dayandırılmaktadır (et-

Tevbe 9:2; Karâfî, 2001, 3/277). Şafiî mezhebi ise süresiz anlaşmaları geçersiz sayar ve belirli bir süre şartının bulunmasını zorunlu kılar (Nevevî, 1/530).

Hanbelî mezhebi, maslahat gereği süresiz anlaşmaların yapılmasını caiz görse de bu tür anlaşmaların "lâzım olmayan akit" olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Bu ifade, tarafların anlaşmaya zorunlu olarak bağlı olmadığını ifade eder (el-Useymîn, 2001, 8/46).

Özetle Hanefî mezhebi, maslahat ilkesini esas alarak barış anlaşmalarının süresinin on yıl ile sınırlandırılmasını gerekli görmezken, Şâfiî mezhebi ise bu tür anlaşmaların süresini on yıl ile sınırlı tutmuştur. Bu farklılık, mezheplerin uluslararası ilişkilerde ahde vefa, maslahat ve siyasi şartlara uyum konularına bakış açılarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Klasik İslam hukukunda muvâdea, hüdne ve musâleme gibi uluslararası anlaşma türleri, her mezhep tarafından dönemin siyasi ve toplumsal ihtiyaçlarına göre şekillenen hukuki çerçeveler içerisinde ele alınmıştır. Özellikle, İslam toplumunun maslahatını koruma ve barışın devamlılığını sağlama amacıyla barış antlaşmalarının bağlayıcılığı, fesih usulleri ve sürekliliği hususunda çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu bağlamda, Hanefî ve Şâfiî hukukçularının barış anlaşmalarına dair farklı tutumları, İslam hukukunun pragmatik ve esnek yönünü ortaya koyarken, İslam devletlerinin uluslararası ilişkilerdeki diplomatik stratejilerine de yön vermiştir (Aydın, 2009, 37/489–490; Akman, 2006, s. 123–145).

Fesih süreçleri

Mezhepler, anlaşmaların feshi konusunda farklı yaklaşımlar benimsemiştir. Hanefî mezhebi, fesih kararının karşı tarafa bildirilmesi gerektiğini ve bu süreçte belirli bir hazırlık süresinin tanınmasını öngörerek daha esnek bir yol izler. Şâfiî mezhebi de benzer bir prosedürü benimsemekle birlikte, fesih için ihanet gibi ciddi bir gerekçenin bulunmasını şart koşar. Hanbelî mezhebi ise feshi daha katı bir çerçevede değerlendirir ve hüdne süresi sona erdiğinde karşı tarafa bildirim yapılması şartıyla savaşın yeniden başlaması gerektiğini savunur. Mâlikî mezhebi ise fesih yetkisini yalnızca devlet reisine bırakır ve sürecin titizlikle yürütülmesi gerektiğini vurgular. Bu farklı yaklaşımlar, mezheplerin anlaşmalara ve siyasi istikrara dair bakış açılarındaki ayrışmaları yansıtmaktadır (Serahsî, 1997, 5/27–29; Şirbînî, 1996, 4/346; İbn Kudâme, 1968–1969, 9/353; Karâfî, 2001, 3/277).

Günümüzde Uluslararası Anlaşmaların Durumu

Devletlerin ulus kimlikleri etrafında şekillenmesi ve egemenlik kavramının ortaya çıkışı 1648 tarihli Westphalia Barış Antlaşması ile başlamış ve Batı dünyasında yeni bir dönemin kapılarını açmıştır (Balta, 2016, s. 51). Uluslararası hukuk sistemi başlangıçta Avrupa merkezli bir yapı olarak gelişmiş ve uzun süre diğer kültürleri ve ulusları dışlayan dar bir perspektife sahip olmuştur. Bu sistemin temel dinamiği, devletlerin kendi çıkarlarını koruma güdüsüyle şekillenmiş olup, evrensel insan hakları söylemleri dahi bu menfaat odaklı yapının dışında değerlendirilemez. Uluslararası ilişkilerde hak ve adalet vurgusu yapılırken dahi, bu söylemler çoğu zaman siyasi ve ekonomik çıkarlarla iç içe geçmiş bir stratejiye hizmet etmektedir. Dolayısıyla, insan haklarını koruma iddiası taşıyan uluslararası hukuk mekanizmaları, gerçekte küresel güç dengelerinin bir yansıması olarak varlık göstermektedir (Ak, 2018, s. 161–188).

1215 tarihli Magna Carta gibi belgeler tarihin dönüm noktası olarak kabul edilip hukukun üstünlüğü ilkesiyle ulusal düzeyde önemli bir aşama kaydetse de uluslararası hukuk normlarının oluşturulması sürecine bir temel teşkil edememiştir (Sönmezoğlu, Güneş & Keleşoğlu, 2015, s. 15–18). Uluslararası hukuk normlarının derlenmesi ve sistemleştirilmesi, ancak 17. yüzyılda Vestfalya Antlaşması ile modern ulus-devletlerin doğuşuyla mümkün hale gelmiştir (Arı, 2013,

s. 100–113). Bu dönemde, uluslararası hukuk kuralları, devletlerarası ilişkilerin düzenlenmesi açısından yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir.

Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde özellikle 1815 Viyana Kongresi'nin başarısızlığı ve 1789 Fransız Devrimi'nin etkileri, ulusların kendi egemenliklerini kurma çabasını güçlendirmiştir. Bu dönemde ulus devletler arasındaki ilişkiler, self-determinasyon ilkesine dayalı olarak yeniden şekillenmiştir (Pazarcı, 1989, s. 46).

II. Dünya Savaşı sonrası ise uluslararası hukukun tam anlamıyla kurumsallaştığı bir dönem başlamış ve devletlerarası ilişkiler büyük ölçüde uluslararası anlaşmalar aracılığıyla yürütülmüştür. Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasıyla birlikte ulus-devlet merkezli bir düzen tesis edilmiş din ve mezhep temelli yaklaşımlar yerini seküler ulusal kimliklere dayalı bir sisteme bırakmıştır (Huntington, 1996, s. 125–128).

Ulus devletlerin egemenlik mücadeleleri sırasında Osmanlı Devleti, uluslararası hukukun gelişimine karşı oldukça geç bir dönemde uyum sağlamıştır. Yunanistan, 1827 Londra Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nden ayrılan ilk ulus devlettir. Bu süreçte, Osmanlı Devleti'ne karşı büyük güçlerin müdahalesi başlamış ve Devlet-i Aliye'nin iç işlerine karışılmıştır (Bilsel, 1940, s. 234).

19. yüzyılda Fransız Devrimi'nin etkisiyle Avrupa'da yayılan ulusçuluk akımları, Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemeye başlamış ve özellikle 1804 Sırp İsyanı ve 1821 Mora İsyanı gibi olaylarla kendini göstermiştir. Bu süreçte, Osmanlı Devleti içinde farklı etnik grupların ulusal kimlik bilinci güçlenmiş, bu da ayrılıkçı hareketlerin artmasına neden olmuştur. Osmanlı yönetimi, Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) fermanlarıyla tüm Osmanlı yurttaşlarına eşit haklar tanıyarak imparatorluğun bütünlüğünü korumaya çalışmıştır. Ancak, bu reformlar ulus-devlet fikrinin güçlenmesini engelleyememiş, özellikle Avrupa'nın desteğiyle Osmanlı içindeki azınlık toplulukları bağımsızlık hareketlerine yönelmiştir. Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde ulusçuluk fikri, birleştirici değil, daha çok ayrıştırıcı bir etki yaratmış ve imparatorluğun parçalanma sürecini hızlandırmıştır (Pazarcı, 1989, s. 64).

Günümüzde uluslararası anlaşmalar, konularına, tarafların sayısına ve hukuki işlevlerine göre farklı kategorilere ayrılmaktadır. Günümüzde en yaygın anlaşma türleri arasında ekonomik, askeri, siyasi ve evrensel değerlere yönelik düzenlemeler yer almaktadır (Ulusal, 2011, s. 48). Modern uluslararası hukukta siyasi, askeri, ticari, kültürel ve sosyal amaçlı anlaşmalar devletler arası ilişkilerin temelini oluştururken, İslam hukukunda özellikle savaş halini sona erdirmeye yönelik mütareke anlaşmaları önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte Allah Resulünün Necranlılar ve Benû Bekr gibi kabilelerle yaptığı anlaşmalar, İslam hukukunda uluslararası sözleşmelerin yalnızca savaşın sona erdirilmesine yönelik olmadığını aynı zamanda ticari, dini ve sosyal ilişkileri düzenleyici nitelikte olabileceğini göstermektedir (Arı, 2013, s. 103). Bu durum, İslam hukukundaki anlaşma çeşitliliğinin günümüz uluslararası hukuk anlayışıyla belirli ölçüde benzerlik taşıdığını ortaya koymaktadır.

Uluslararası anlaşmalar konularına, tarafların sayısına ve hukuksal işlevlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Günümüzde en yaygın anlaşma türleri arasında ekonomik, askeri ve evrensel değerler üzerine yapılan anlaşmalar bulunmaktadır. İslam hukukunda ise uluslararası anlaşmaların en önemlisi savaş halini sonlandırmaya yönelik mütareke anlaşmalarıdır. Siyasi, askeri, ticari, kültürel ve sosyal amaçlı anlaşmalar günümüzde en sık rastlanan uluslararası anlaşma türlerindendir. İslam hukukunda da Allah Resulü'nün, Necranlılar ve Benû Bekrin gibi kabilelerle yaptığı anlaşmalar bu çeşitliliği göstermektedir.

Uluslararası anlaşmalar tarafların kimliklerine göre farklı kategorilere ayrılmaktadır. Bu çerçevede ulus-devletler, federe yapılar ve uluslararası örgütler gibi aktörler arasında yapılan anlaşmalar, hukuki statüleri ve bağlayıcılıkları açısından farklılık göstermektedir (Pazarcı, 1989, s. 101). Günümüzde Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler çok taraflı anlaşmaların oluşturulmasında ve farklı ulusları bir araya getirme sürecinde önemli bir rol üstlenmektedir (Sönmezoğlu, Güneş & Keleşoğlu, 2015, s. 97). Tarihsel perspektiften bakıldığında, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye hicreti sonrasında Medine Vesikasını ilan ederek, farklı kabileleri ortak bir yönetim altında birleştirmesi, modern uluslararası sistemdeki kolektif güvenlik anlayışına benzer bir model sunmaktadır. Bu bağlamda, Medine Vesikası, taraflar arasında hukuki bir düzen tesis etme ve ortak savunma ilkesi çerçevesinde bir toplumsal yapı oluşturma amacı taşıyan erken dönem bir sözleşme niteliği taşımaktadır (Balta, 2016, s. 41).

Uluslararası anlaşmaların hukuki temelleri

Günümüz uluslararası anlaşmaların hukuki çerçevesi büyük ölçüde 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile düzenlenmektedir. Bu sözleşme, uluslararası hukukta tarafların ister ikili ister çok taraflı anlaşmalar yaparken izleyeceği prosedürleri belirlemiş ve bağlayıcılık esaslarını açıklığa kavuşturmuştur(Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1969, md. 26).

Uluslararası hukukun temel kaynakları arasında anlaşmalar, yapılageliş (örf ve âdet), hukukun genel ilkeleri sayılırken, içtihatlar ve hukukçuların görüşleri de yardımcı kaynaklar olarak kabul edilir (Pazarcı, 1989, s. 140). Bu çerçevede uluslararası hukuk, taraflar arasında yapılan anlaşmaların bağlayıcılığını Pacta Sunt Servanda (Ahde Vefa) ilkesi ile güvence altına almaktadır (Bilsel, 1940, s. 23).

Uluslararası anlaşmaların hazırlanış süreci

Uluslararası anlaşmaların hazırlanması, tarafların irade uyuşmasıyla başlar ve bu süreçte anlaşmanın resmi bir metin olarak düzenlenmesi gerekir. Taraflar; devlet düzeyinde yetkililer, uluslararası örgütlerin temsilcileri veya yetki belgesine sahip kişiler olabilir (Çelik, 1987, s. 224–225).

Anlaşma metinleri genellikle bir konferans sürecinde müzakere edilir. Müzakereler sırasında katılımcı devletlerin üçte iki çoğunluğuyla ya da tüm tarafların mutabakatıyla metin kabul edilir(Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1969, md. 9). Mutabakat sağlandığında anlaşmanın tevsik (authentication) aşamasına geçilir. Bu aşamada, anlaşma metni kesinleşir ve bağlayıcılık kazanması için gerekli prosedürler tamamlanır(Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1969, md. 10).

Anlaşmaların bağlayıcılık kazanması

Uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığı, genellikle tarafların imza (signature) atması ile başlar. Ancak, bu imzanın anlaşmanın bağlayıcılığını mı yoksa sadece metni onayladığını mı ifade ettiği konusunda farklı yorumlar bulunmaktadır (Pazarcı, 1989, s. 95).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre, uluslararası anlaşmaların bağlayıcı hale gelmesi için TBMM onayı gereklidir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 90). Temel hak ve özgürlükler konusundaki uluslararası anlaşmalar, ulusal hukuk düzenlemelerinin üzerinde bir otoriteye sahiptir.

Uluslararası hukukta anlaşmaların bağlayıcılığı, aynı zamanda jus cogens (emredici hukuk kuralları) ilkesine dayanır. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde, "Bir andlaşma,

milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çeliştiğinde geçersizdir" ifadesi yer alır(Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1969, md. 53). Ancak hangi kuralların emredici olduğu konusunda uluslararası alanda bir belirsizlik bulunmaktadır (Karakoç, 2006, s. 92).

Anlaşmaların feshedilmesi

Uluslararası anlaşmalar, taraflardan birinin fesih iradesi beyanı ile sona erebilir. Bu durum, çok taraflı anlaşmalarda çekilme olarak da adlandırılır. Fesih işleminin hukuka uygun olabilmesi için, anlaşmada belirtilen usullere uyulması veya fesih bildiriminden sonra makul bir süre verilmesi gerekir(Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1969, md. 56/2).

İslam hukukunda ise anlaşmaların feshi, maslahatın ortaya çıkmasına ve taraflara önceden bildirim yapılmasına bağlanmıştır. Şeybânî'ye göre, bir anlaşmanın feshi için belirli bir süre verilmesi gerekmez, ancak tarafların hazırlık yapabilmesi için yeterli süre tanınmalıdır (Serahsî, 1997, 5/8).

Anlaşma hükümlerinin ihlali veya içeriğin inkâr edilmesi durumunda, bu anlaşmaların geçersiz hale geleceği kabul edilir. İslam hukukunda bu durum, ihanet olarak değerlendirilmiş ve ihanet edilen anlaşmanın feshedilmesine imkân tanınmıştır.

Günümüzde uluslararası anlaşmaların hukuki boyutu, devletlerarası ilişkilerin temel taşlarından biri olarak kabul edilmekte ve bu anlaşmaların bağlayıcılığı, pacta sunt servanda ve jus cogens gibi ilkelerle desteklenmektedir. Ancak uluslararası hukukun yaptırım mekanizmalarının zayıf olması, güçlü devletler nazarında bu hukukun geçerliliğini tartışmalı hale getirmektedir.

İslam hukukunda ise anlaşmaların bağlayıcılığı, ahde vefa ve maslahat ilkelerine dayalıdır. Modern uluslararası hukuk ile İslam hukukunun temel yaklaşımlarını birleştiren teorik çalışmalara ihtiyaç duyulmakta ve bu bağlamda tarihsel perspektiften çıkarılacak dersler, gelecekteki düzenlemelere ışık tutacaktır.

Sonuç ve Tartışma

İslam hukukunda uluslararası anlaşmalar, ahde vefa ve maslahat ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiş, adalet ve barışın korunması için hukuki ve ahlaki bir denge öngörülmüştür. Modern uluslararası hukuk ise devletlerarası eşitlik, egemenlik ve uluslararası yükümlülüklerin yazılı hukuk normları ile düzenlenmesi anlayışına dayanmaktadır.

Klasik İslam hukukunda uluslararası anlaşmalar genellikle savaşın sona erdirilmesi veya taraflar arasında belirli hak ve yükümlülüklerin düzenlenmesi amacıyla ele alınmıştır. Muvâdea', hüdne ve musâleme gibi kavramlarla ifade edilen bu düzenlemeler, devletler arasındaki ilişkileri belirleyen önemli antlaşmalar olarak kabul edilir. Cizye ve eman gibi uygulamalar ise gayrimüslim toplumlarla ilişkilerin hukuki çerçevesini belirlemiş ve bu yönde geliştirilen sistemin barış ve toplumsal düzeni sağlama noktasında bir araç olarak işlev gördüğü gözlemlenmiştir.

Modern uluslararası hukuk ise çok taraflı sözleşmelere dayalı bir sistem inşa etmiş, uluslararası ilişkilerde yazılı kuralların ve devletlerarası taahhütlerin belirleyici olduğu bir yapı geliştirmiştir. 1648 Westphalia Antlaşması ile şekillenen uluslararası hukuk düzeni, egemen devletlerarası ilişkileri yasal çerçevede düzenlerken, İslam hukukunun geleneksel sınıflandırmalarında bu anlayışa doğrudan karşılık gelecek bir sistem bulunmamaktadır. Ancak,

Medine Vesikası gibi tarihsel belgeler, İslam hukukunun çok kültürlü yapılar için hukuki çerçeveler sunma kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir.

İslam hukukunun uluslararası anlaşmalar bağlamında hukuki ve ahlaki ilkelerinin ilahi düzen temelli olması, modern uluslararası hukukun kurumsal ve yazılı normlar geliştirmesine engel teşkil etmemektedir. Her iki sistemin de teorik düzeyde barış, adalet ve güvenliği sağlamayı hedeflediği görülmektedir. Ancak, İslam hukukunun anlaşmaların sürekliliği, fesih usulleri ve tarafların yükümlülükleri konusundaki esnek ve yorumlamaya açık normatif yapısı, modern uluslararası hukuk ile arasındaki temel farklılıklardan biridir. Bu çerçevede, tarihsel karşılaştırmalar ve hukuk sistemleri üzerine yapılan analizler, İslam hukukunun modern uluslararası hukuk ile bütünleşme süreçlerini ve disiplinler arası çalışmalara katkısını değerlendirmek açısından önemli bir akademik temel sunmaktadır. Bu bağlamda tarihsel karşılaştırmalar ve hukuk sistemleri üzerine yapılan analizler, İslam hukukunun modern uluslararası hukukla entegrasyonu ve farklı disiplinler arası çalışmalar açısından önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Extended Abstract

Legal Binding Nature of International Agreements in Islamic Law and Comparison with Modern International Law

Ahmet KAVUT, Tevhit AYENGİN

Introduction

The Quran underscores diversity among peoples and tribes as an opportunity for acquaintance and unity, thereby advocating peace and cooperation among nations (Hucurat 49:13). Islamic jurisprudence (fiqh) extensively discusses peace treaties and ceasefires (muvâdea‘, muhâdene, hüdne, musâleme) under specific Quranic injunctions, such as those in the Enfâl and Tevbe chapters. These verses explicitly encourage peace and delineate conditions under which treaties can be made or terminated (Enfâl 8:61; Tevbe 9:5-7, 9:29).

In classical Islamic jurisprudence, international treaties were mainly addressed within warfare law (Kitâbu’s-Siyer, Kitâbu’l-Cihâd). The classical approach categorized the world into Dârülislâm (land of Islam) and Dârülharb (land of war), complicating direct alignment with modern international legal concepts (Özel, 2011). Thus, Islamic law traditionally treated international agreements pragmatically through terms such as siyer (diplomacy and international relations).

Method

The study employs a comparative methodology analyzing classical Islamic texts and modern international legal doctrines, with particular focus on concepts like diplomacy, nationhood, international law, and treaties. Classical jurisprudential interpretations (Hanefi, Shafi'i, Maliki, Hanbali) and their distinct approaches to treaty obligations, durations, and termination are compared against modern international law principles, particularly those codified by the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties.

Findings

Islamic jurisprudence emphasizes ethical and religious dimensions—such as justice, fidelity to promises, and peace—as fundamental underpinnings of international treaties. Classical scholars like Serahsî and Ibn Nuceym significantly contributed to jurisprudential discussions regarding treaty terms, their binding nature, and dissolution procedures. Islamic diplomacy, exemplified by Prophet Muhammad's diplomatic initiatives (such as sending envoys to Abyssinia and Byzantium), underscores the depth and historical legitimacy of the traditional Islamic approach.

Classical Islamic law categorizes treaties into specific types, notably muvâdea' (non-binding agreements) and hüdne (limited-duration ceasefires). Among Islamic legal schools, the Hanefi jurists allow treaty termination if it serves Islamic communal interests (maslahat), provided the opposing party receives prior notification (Serahsî, 1997). Conversely, the Shafi'i and Hanbali schools stress more stringent adherence to treaty obligations, emphasizing their legal and ethical bindingness. Maliki jurists, meanwhile, directly associate treaty validity with the broader perceived benefits to the Muslim community.

Furthermore, Islamic jurisprudence offers a historically significant reference regarding treaties in the form of the Medina Charter (Medine Vesikası). Created by Prophet Muhammad following his migration to Medina, this document presents a sophisticated, structured approach to managing multi-ethnic and multi-religious coexistence through clearly defined, legally binding agreements. The Medina Charter not only articulated the rights and responsibilities among Muslims, Jews, and various community groups, but also enforced sanctions in cases of treaty violations. Scholars such as al-Shafi'i and al-Shaybani have emphasized the Medina Charter's pivotal role as a foundational text that effectively addressed social cohesion and dispute resolution. Thus, it exemplifies early Islamic commitment to inclusive governance, structured diplomacy, and intercommunal peace, providing historical precedent for later jurisprudential frameworks.

Discussion and Results

A significant discussion revolves around the concept of pacta sunt servanda (ahde vefa), foundational to both Islamic and modern international law. Islamic jurisprudence positions ahde vefa not only as a legal principle but also a moral and religious duty, evidenced by the Prophet's stringent adherence to agreements like the Hudaybiya treaty (Hamidullah, 1991). However, Islamic jurisprudence also allows flexibility in treaty compliance when faced with compelling communal or strategic considerations.

In modern international law, the Vienna Convention codifies the bindingness of international agreements, establishing principles for treaty formation, interpretation, implementation, and termination. Despite differences in legal philosophy and terminology, commonalities between Islamic jurisprudence and modern international law include prioritizing peace, justice, and fidelity to agreements.

Mezhebs (Islamic legal schools) offer diverse perspectives on treaty duration and termination criteria. Hanefis grant the state leader substantial discretion, Shafi'is and Malikis enforce stricter temporal limits, and Hanbalis maintain rigorous adherence to defined treaty periods. The divergence among mezhebs reflects historical and contextual flexibility in Islamic jurisprudence's approach to international relations.

The classical Islamic concept of cizye (a protection tax levied on non-Muslims) provides another comparative dimension. Historically, cizye agreements facilitated coexistence and economic interaction, though today it differs markedly from modern, reciprocal treaty obligations.

The Medine Charter exemplifies Islamic jurisprudence's foundational principles in multi-ethnic societies, creating early prototypes for modern collective security agreements. Its structure demonstrated both inclusivity and enforceability, reinforcing the treaty-making tradition within Islamic law.

Conclusion

This study identifies a rich tradition of treaty-making within Islamic jurisprudence, emphasizing ethical principles alongside legal pragmatism. While classical Islamic law approaches treaties predominantly within the context of warfare, its foundational principles—such as pacta sunt servanda and maslahah (common good)—align with contemporary international law. Nonetheless, the rigidity and flexibility inherent in Islamic jurisprudential perspectives offer valuable insights for modern international legal discourse, especially in reinforcing moral and ethical dimensions alongside legal obligations. Future research integrating Islamic jurisprudential principles with modern international law frameworks could enhance the ethical grounding and practical efficacy of global treaty systems.

Kaynaklar

Ak, A. (2018). İnsan hakları diplomasisinin İslam devletler hukuku perspektifiyle analizi. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi, 50*(2), 161–188.

Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akman, M. (2006). İslam hukukunda uluslararası anlaşmalar. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 64*(1), 123–145.

Aslan, N. (2006). Adalet medeniyeti üzerine. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 28*, 9–27.

Aslan, N. (2001). Hukukun üstünlüğü ve İslam hukuku. *İslamî Araştırmalar, 14*(2), 252–266.

Aydın, M. A. (2009). Sulh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 37, ss. 489–490). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ayengin, T. (2007). *İslam ve insan hakları*. Ravza Yayınevi.

Balta, E. (2016). *Uluslararası ilişkilerin temelleri: Tarih, kavram ve teori* (2. baskı). İletişim Yayınları.

el-Aynî, B. (1990). *el-Binâye fî şerḥi'l-Hidâye*. Dâru'l-Fikr.

Weiss, B. G. (1998). *The spirit of Islamic law*. University of Georgia Press.

Bilsel, C. (1940). *Devletler hukuku*. Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.

Cessâs, A. B. er-R. (2010). *Şerḥ Muḫtaṣar aṭ-Ṭaḥâvî* (ʿİ. Muḥammed, S. M. Y. Bekdâş, M. ʿU. Ḫân & Z. M. Ḥ. Felâte, Ed.; S. Bekdâş, yay. haz.). Dâru'l-Beşâʾir el-İslâmiyye ve Dâru's-Sirâc.

Çelik, E. (1987). *Milletlerarası hukuk*. Filiz Kitabevi.

Durmuş, Z. (2006). *Kur'ân-ı Kerîm'de ulus ve uluslararası ilişkiler*. Gökkubbe Yayınları.

el-Useymîn, S. (2001). *eş-Şerhu'l-mumtei' alâ Zâde'l-Musteknei'*. Dâr İbni'l-Cevzî.

en-Nevevî, E. Z. Y. b. Ş. (2005). *Minhâcu't-tâlibîn*. Dâru'l-Minhâc.

es-Serahsî, E. B. Ş. M. b. E. S. A. (1997). *Şerhu Siyer-i Kebîr*. Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye.

es-Serahsî, E. B. Ş. M. b. E. S. A. (t.y.) *el-Mebsûṭ*. Matbaatu's-Saâde.

eş-Şâfiî, E. A. M. b. İ. b. A. (t.y.). *el-Umm*. Beytü'l-Efkâr.

Sönmezoğlu, F., Güneş, H. ve Keleşoğlu, E. (2015). *Uluslararası ilişkilere giriş*. Der Yayınları.

Gazzâlî, E. H. M. b. M. (1997). *el-Vecîz*. Dâru'l-Erkâm.

Grotius, H. (2011). *Savaş ve barış hukuku* (S. L. Meray, Çev.). Say Yayınları.

Güzel, A. (2011). *Hulefâ-i Râşidîn döneminde idarî yapı*. NKM Yayınları.

Hamidullah, M. (2013). *İlk İslam devleti*. Beyan Yayınları.

Hamidullah, M. (2012). *İslâm anayasa hukuku*. Beyan Yayınları.

Huntington, S. P. (1996). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Simon & Schuster.

İbn Kudâme, A. b. A. (1968–1969). *el-Muġnī* (Ṭ. ez-Zeynî, M. A. Fâʾid, A. ʿAṭâ ve M. Ġ. Ġayṣ, Ed.). Mektebetu'l-Ḳāhire.

İbn Manzûr, E. C. M. b. M. (1717). *Lisânu'l-Arab*. Dâru'l-Meârîf.

İbn Nuceym, Z. b. İ. (t.y.). *el-Bahru'r-Râʾiḳ şerh-u Kenzu'd-Dekāiḳ*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

İbn Ruşd, E. M. b. A. (1982). *Bidâyetu'l-Muctehid*. Dâru'l-Meârîf.

Juergensmeyer, M. (2008). *Global rebellion: Religious challenges to the secular state, from Christian militias to al Qaeda*. University of California Press.

Karâfî, E. A. Ş. A. b. İ. (2001). *ez-Zahîre*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

Karakoç, İ. (2006). Uluslararası hukukta emredici kural (jus cogens peremptory norms) olgusuna tarihsel bir yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8*(1), 87–122.

Khadduri, M. (1955). *War and peace in the law of Islam*. Johns Hopkins Press.

Komisyon. (2004). *Mevsûatu'l-Fıkhiyye*. Vuzerâ'ul-Evkâf ve'l-Şuûnu'l-İslâmiyye.

Altuntaş, H., & Şahin, M. (Çev.). (2011). *Kur'ân-ı Kerîm meâli* (12. baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kurtûbî, E. A. M. b. A. (2006). *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Müessetü'l-Risâle.

Mâverdî, E. H. A. b. M. (2015). *el-Aḥkâmu's-Sultaniye* (A. Şafak, Çev.). Bedir Yayınları.

Mergīnânî, B. (t.y.). *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mubtedî* (Ṭ. Yūsuf, Ed.). Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

Nasr, V. (2006). *The Shia revival: How conflicts within Islam will shape the future*. W.W. Norton & Company.

Özel, A. (2011). *Dârulislâm, Dârulharb* (6. baskı). İz Yayıncılık.

Pazarcı, H. (1989). *Uluslararası hukuk dersleri*. Turhan Kitabevi.

Peters, R. (1996). *Jihad in classical and modern Islam: A reader*. Markus Wiener Publishers.

Polat, S. (1988). Hz. Peygamber (sa.)'in ittifak, teminat ve antlaşmalarındaki diplomatik taktikler. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5*, 108–109.

Şirbînî, Ş. M. b. A. (1996). *Muğni'l-Muhtâç*. Dâru'l-Meârîf.

Topçu, M. T., & Köse, S. (2024). Şâfiî'nin Kitâbu Siyeri'l-Evzâʿî adlı eserinde Hanefilere yönelttiği eleştiriler. *Mizanu'l-Hak: İslami İlimler Dergisi, 19*, 129–146.

Ulusal, Ş. (2011). *İslâm hukukunda uluslararası andlaşmalar*. TDV Yayınevi.

Weiss, B. G. (1998). *The spirit of Islamic law*. University of Georgia Press.

Yaman, A. (1998). *İslam devletler hukukunda savaş*. Beyan Yayınları.

Zuhaylî, V. (1995). Eman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 11, ss. 79–81). TDV Yayınları.

Zuhaylî, V. (1998). *Âsâru'l-Harbî*. Dâru'l-Fikr.

Zuhayli, V. (1985). *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletühû* (2. baskı). Dâru'l-Fikr.

Yazar beyanları/Statements of the authors

Etik

- ✓ "*İslam Hukukunda Uluslararası Anlaşmaların Hukuki Bağlayıcılığı ve Modern Uluslararası Hukuk ile Karşılaştırılması*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş olup, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.
- ✓ Bu çalışma, 2017 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda, Tevhit Ayengin danışmanlığında hazırlanan ve savunulan *"İslam Hukukuna Göre Uluslararası Anlaşmaların Bağlayıcılığı / According to Islamic Law Binding International Agreements"* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Ethic

- ✓ Scientific, ethical and citation rules were followed during the writing process of the study titled "*Legal Binding Nature of International Agreements in Islamic Law and Comparison with Modern International Law*", no falsification was made on the collected data and this study was not sent to any other academic publication medium for evaluation.
- ✓ This study is derived from the master's thesis entitled "İslam Hukukuna Göre Uluslararası Anlaşmaların Bağlayıcılığı / According to Islamic Law Binding International Agreements," prepared and defended in 2017 at Çanakkale Onsekiz Mart University, Graduate School of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, under the supervision of Tevhit Ayengin.

Yazar Katkıları

- ✓ Bu çalışmaya yazarların katkı oranları eşittir

Contribution of Authors

- ✓ The contributions of the authors to this study are equivalent.

Çatışma Beyanı

- ✓ Makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Conflict Statement

- ✓ There is no financial conflict of interest with any institution, organization, person related to our study and there is no conflict of interest between the authors.